

որ իր Կ. Պոլիս աւելի երկար յապաղումը սուր եւ վտանգաւոր կերպարանք մը պիտի առնու՝ Գաղղիա կը վերադառնայ, ուր քիչ ետքը կը հիմնէ երկշաքաթաթեթեթ մը, *Pro Armenia*, որ իր գոյութիւնը մինչեւ 10 տարի կը պահպանէ: Իր այս օրգանովն է, որ դիմակազերծ կը ներկայացընէ թուրք կառավարութեան անարդար արարքներն եւ կը ջանայ ի տես ասոնց ի գոյթ շարժել քաղաքակիրթ աշխարհի պետերն: Մինչեւդ ժամանակ ուրիշ ուղղութեամբ ալ կը գործէ Կիլիկիա հայ տառապող ժողովրդեան կացութիւնը բարոյեցնու համար: Կը զուարթէ յատուկ միտինկներ, կը քանախօսէ այեւայլ առիթներու մէջ, կը գրէ, իր քարծր դիրքը շահագործելով կը դիմէ դեսպաններու միջամտութեան՝ միայն որպէս զի հայութեան քախտը լաւագոյն ծամբու մը վրայ դնէ:

Սահմանադրութեան վերափոխումնունն ետքը՝ իր յաղթական միտքովն ի Կ. Պոլիս Կիլիկիա կը դրոյնցընէ իայ համայնքն վերջին անգամ՝ մը եւս: Հայութիւնը դեռ շատ քարիք կընար սպասել այսպիսի անձնաւորութեանէ մը, — որուն անշահախնդրութիւնը կը հաւատարէր օնոնքիցութեանը, — եթէ 48 տարւան հասակին մէջ մահկանացուն կնքած չըլլար: —

Հ. Պ. Ս.

ԱՅԼԵԻ ԱՅԼԵ

1. Տպագրութեան 400ամեակին առթիւ: Մինչ համայն ազգութիւնը կը պատրաստէր համաշունչ տօնախմբելու հայ տպագրութեան «մեծ տօնը, հրապարակելու Ս. Մարկոսեան հայ տպագրութեան թղթնաւորութիւնը գործնալ վերագրելու Աբգար գպրին եւ հետեւ արար յետաձգելու յորեմնական հանգիստութիւնները, Թէ որչափ ազնուութեամբ ետ առաւ Մարկոսեանց իւր վարդապետութիւնը նկատողութեան պիտի չառնունք հոս, այստեղ պարզագէտ նկատել պիտի տանք միանշա՞ր՝ Թէ 1512—1565 տարիներու միջոցը կարծուածին պէս անփոփոխ անապատ մը չէ հայ տպագրութեան համայն:

Ինչի ծանօթ է 1539ին (= anno a Virginis Partu 1539) ի Բաբա տպուած (= excudebat Papias) լատիներէն գործք մը՝ «Երեմիայի քաղգեհրէն, ասորի հայ եւ օրիշ տաճկեղեցիներու» (Introductio in Chaldaicam linguam, Syriacam, atque Armenicam et decem alias linguas) հեղինակութեամբ Theaeus Ambrosiusի, որ Երեմ ընտրուած բազմաթիւ լեզուներու ու

նշանագրերու ստուերագծերը կու տայ խնամալ համաօտութեամբ, Հայ լեզուն ու հայ աղիքաւետքը մասնաւորապէս յատուկ ուշադրութեան առարկայ եղած է այս գործքին մէջ, մասնաւոր գլխակարգութեանց ներքեւ հայ ձայնաւորներն, հայ գրերն ու ներածութիւնը, հայ գրերու բաժանումը, հայ երկբարբառները եւայլն եւայլն մանրամասնօրէն կը քննուին եւ բազմաթիւ հայտաւ օրինակներով կը լուսաբանուին, այս՝ երբեմն Եթէ գրուող օրինակները գլխաւորաբար առնուած են Ս. Գրքին բաւականաչափ մարտը յուսումնաւորութեան նշանագրերով, որոնց մէջ յատկանշական է տառերու միատեսակութիւնը: Նշանակալից կէտ մըն է թէ բուն գործքին մէջ ասորերէն եւ հայերէն բերուած օրինակներու համար կը գործածուին ձուլածոյ նշանագրերն՝ ուրեմն Գրեմիսիսիս իսկ արարքներն — օրինակները տպագիր չեն, այլ յետագիւր, ուրիշ խօսքով տպագրութեան տառն նոյն լեզուներու յատուկ նշանագրերու պակասութեան պատճառաւ օրինակներու յատկացուած տեղերը դատարկ թողուած են եւ յետոյ սեւագիր կամ կարմիրատառ յետագիւր լրացուած: Աւելի մանրամասնութեանց չենք կրնար միշտ հոս, ուշագրաւ է սակայն որ

Ամբոսիսի վերջաբանին մէջ (192թ) տպագրական գործքերու բանուկ յարաբերութիւն մը կը մատնանշուի՝ Վենետիկ, Գերբարա (եւ Բաւիա) քաղաքներու միջեւ. այսպիսի յարաբերութիւններ աչքի առաջ ունենալով կարելի է արեւոյց վայրկեան մը անտեսել Վենետիկ քաղաքը եւ Խոսկիլ ուրիշ — ոչ երբեք զարգացած — քաղաքներուն մէջ որոնել չայ տպագրութեան նախորդները. թերեւս այսպիսի խուսափութիւններով միայն լուծուի D. I. Z. A. տառերու առեղծուածը որ հակառակ քաղաքի իրազեկ պրոֆեսորներու քննութեան մնաց յայտնալուծանելի — Վենետիկեան հողոյն վրայ:

Հ. Ս. ԱՍՈՐԴԱՆԵԱՆ

2. Ծնապատիկ մահարձան: — 1. Պիեր Գիյոսը՝ հայուն գլխավոր պաշտպաններէն մին, որ նուիրուած էր հայուն արցունքը սրբելու, այս պատճառով ինքնին կը բռնադատուէ իր պաշտպանութեան — ազգովին — ազալու իւր պաշտպանը, յPro Armenia-ի քաղաքաբառ, կորովաբառ փաստաբանն ընդ միշտ լուց, բայց խօսեցուց եւ պիտի խօսեցնէ իւր վրայ հայը, որ գիտցաւ ազահան լուծանելով եւ արժանաւայել հիմնարկութեամբ դաւաճեցնել այս աշխարհային գաղղիացուցն յիշատակը, իւր մաղթները որ այս հայապաշտպան գիւցազին յիշատակին համար՝ Սանտոյ մէջ հաստատուելիք վարժարանն ըլլայ ընդ փոյթ այն մահաբանն, որ դարեր ու դարեր պիտի յիշեցնէ այս մեծ մարդուն անուան՝ տառապնալ ազգի մը կողմանէ ցոյց տրուած երախտագիտական զգացման անմուսց հաստատիւր: — 2. «Սունդուկեանց կնիք» իւր մահակնացուն, կը գուժեր Գր. Նաւասարդեան իւր հեռագրով խմբագրութեանս: Մեծ եղբորդակին կենսագրական համառօտ ծանօթութիւնն տես «Հանգիսի», այս թուին մէջ: Թէ ինչ մահաբանն պիտի տրուի այս արուեստագետին դամբանին վրայ՝ առ այժմ մեզի անծանօթ կը մնայ: Ես, մեծայն դէպք կ'աւագեմ իւր մահը, եւ մեր ցաւակցութիւններն կ'ազդեմ իւր ողբացեալ գերեզմանին: — 3. Պրոֆ. Էմիլիո Թեզզա (E. Tezza) վախճանեցաւ Մարտ 30ին ութսունակայ, Corriere della Sera խաւակնէ թերթը (Մարտ 31, 1912) կը գուժէ այս բովի, եւ ի վրայ կը հանէ Պատուայի Համալսարանին դասական լեզուաց համեմատական պատմութեան եւ սանկրիտի ուսուցչական արժանիքը: Հայ գրագետը կը ճանչնայ այս հայաբերին ու հայե-

րենագետին անունը՝ «Բագմովէպի», եւ «Հանգիսի Ամսօրեայի» սիւնակներուն մէջ շատ անգամ պատահած ըլլալով անոր շատ մը համառօտ բայց կարեւոր ուսումնասիրութեանց, երեսնի չափ լեզուններու տեղեակ էր կ'ըսէ Նոյն թերթը, թէպէտ երկարաշունչ երկասիրութիւններ չի թողոր, բայց ահագին թիւ մը կը կազմեն իւր՝ այլեւայլ պարբերականներուն մէջ ցան ու ցիր հրատարակուած հմտական հետազոտութիւններն: Միշտ ջերմ սիրտ մը պահած է Ցեցցա հայ ազգին ու հայ գրականութեան նկատմամբ: Վենետիկ ծննդեան քաղաքին կը թողու իւր 150.000 ֆր. արժողութեամբ գրագարանը: Մեր յարգանքն յիշատակին ողբացեալ ուսուցչականին, որ կը ցաւէր թէ պիտի չկարենար մամանցիլ «Հանգիսի, Եւսարձանին», այն «Հանգիսին», որ կը կանգնէ այս համառօտ մահաբանը անոր գերեզմանին վրայ:

Հ. Գ. ՄՆՆՆՎԻԵՆԱՆ

ՄԱՅԻՍԻ ՈՍՈՍԱԿԱՆ

Գ. ա. ք. Աղանանց՝ Դիւան Հայոց Պատմութեան. Գիրք Թ. Եովսէփ Կաթողիկոս Աղոլութեան, Մ'ամս Ա. 1778-1800 Տի. սպ. Օր. ք. Աղանանց, 1911, 4, էջ 44-555, մի պատկերով եւ շուրջ վիմարակաւ բազմաթիւ Գիրք Երու-

Ցակաւ թէեւ, բայց յարատեւաբար կը բարձրացնէ Աղանանց իւր այնչափ օտակար Դիւաններու շէնքը: 1893է մինչեւ այսօր ինը տասնար պատկառելի Տոմարներ շարաւեցաւ քովերով, մին միւսէն ուսելի հետաքրքրական բովանդակութեամբ. դեռ 10 ուրիշ հատորներ պատրաստ կը սպասեն մեղաւաքն հեղինակին գրասեղանին վրայ առատաձեռն մեկնեալներու ձեռնուղութեանց: Գրեմանն մեկնեալ մը Մեծաշուք Իշխան Բորիս Ն. Երկայնաբազուկ Արղուիթեանի առատաձեռնութեան արգիւնք է արդէն առաջինայ իններորդ գիրքը՝ նուիրուած Եովսէփ Արղուիթեանի կենաց. Գրագետներն ոմանք, ստոյգ է, զբաղեցան Եովսէփ կաթողիկոսի կենսագրութեամբ, բայց չենք համարձակիր կարծել թէ անոնք այս իր ժամանակին, իր լոյնաւաւալ յարաբերութիւններով եւ ուսական արդունեաց մէջ ունեցած հզօր ազդեցութեամբը Նշանաւոր արքեպիսկոպոս—